МИЛОРАД ЈЕВРИЋ (Приштина)

О МОТИВАЦИЈИ КОСОВСКОМЕТОХИЈСКИХ АЛБАНСКИХ ПРЕЗИМЕНА И СРПСКИМ ФОТМАНТИМА У ЊИМА

На просторима Косова и Метохије током неколико задњих векова заједничког или напоредног живота Срба и Албанаца долазило је до неминовног мешања, сарадње или сукобљавања. Као део тих укупних односа и додира јављају се и утицаји једног језика на други у периферним зонама и областима. Ти међуутицаји нису могли дати основне смернице кретања и развитка тих језика, али су као лингвистички процес врло уочљиви и значајни. Нарочито су снажни додири и померања у дотичним језицима настали на плану ономастике. На подручју презимена српски говори на Косову и Метохији неупоредиво су снажније утицали на ситуацију код шиптарског живља, него што је то случај са утицајем албанских говора на српска и црногорска презимена.

Од укупног и разнородног албанског презименослова око 10-ак процената чине речи из српскохрватског вокабулара и ономастикона. Косовски говори као саставни делови призренско-тимочког и косовско-ресавског поддијелекатског типа најнепосредније су остварили везу са северноалбанским говорима гегијског дијалекта, који се на историјском и просторном плану проширио и на Косово и Метохију. Утврђених десетак процената лексема као математичко-статистичка величина не казује нам много о делотворности српских говора на плану албанских презимена, јер се иза ње крије заиста разбокорена лепеза разних типова и појединачних група новостворених ономастичког материјала.

Већ се у овим уводним напоменама може поставити важно питање: зашто је утицај српских говора у погледу стварања презимена код Шиптара далеко већи од албанског утицаја на презимена Срба и Црногораца? Има више узрока за такво стање. Покушаћемо да дамо преглед тих разлога без претензија на апсолутну потпуност и редослед у скали вредности.

Иако је данашња етничка слика косовско-метохијских предела са доминантним присуством шиптарског живља, овде се мора рећи да није

тако било, а уз то смо дужни да назначимо и како је до такве радикалне промене дошло. Досељавањем бројних словенских маса у 6. и 7. веку, а нарочито од српског средњевековља, када почиње и пунији цивилизацијски развитак на овим просторима, Косово и Метохија су територије са изразитом премоћи словенског, односно српског становништва.

На Косову и Метохији су ударени чврсти темељи српске средњевековне државе и њене културне историје. Овде је основан и Српска (Пећка) патријаршија, осниване штампарије, подизани манастири и дворови, ширили се главни градови и у њима столовали српски краљеви и цареви, одигравали се значајни и пресудни историјски догађаји не само за српски народ, већ и за шире европске просторе. У манастирима и школама неговала се писменост и књижевност, развијало фреско-сликарство, моделовала врхунска архитектура, напредовало рударство и занати. Од свих народа и етничких група које су овде живеле и пролазиле српски културни трагови су неупоредиво најдубљи и најразученији. Упркос петвековном ропству под Турцима континуитет српског присуства се није могао укинути, а присуство других држава на овом тлу било је увек краткотрајно, пролазно и освајачко. Све то не би било могуће да ово нису, за доста дуг историјски период, биле средишње српске територије на којима је српско становништво чинило његову готово целокупну етничку структуру. Број припадника других народа био је променљив, несталан и маргиналан. Таква ситуација је била и са данашњом албанском народношћу чије су коцентрисане насеобине постојале само на југу Метохије. Шиптарског живља било је само спорадично и у другим местима. На историјској позорници следе потом пропаст српског царства, полумиленијумско освајање Османлија, исламизација и албанизација знатних делова српских и православних средњевековних средишта.

Међутим, раније вековна укорењеност Срба на овим просторима препознатљива је у готово свим облицима људског постојања и изражавања, па и у ономастици.

Зато није нимало чудно што је највећа већина места и градова на Косову и Метохији са српским језичким знаком. Тако је и са именима села, заселака и других микротопонима. Данас се јављају тенденције и примери насилног преименовања неких локалитета, што иде у складу са етничким чишћењем и албанизацијом Косова. А оно мало шиптарских топонима, који нису вештачки мењани, новијег су датума настанка.

Овакав карактер топонимије битно је утицао на презимена Албанаца, због њиховог распрострањеног обичаја да праве географски мотивисана презимена. Силаском албанског живља са брдско-планинског простора Албаније у пределе проређене сеобама 1690. и 1737. г. и другим прогонима, тадашњег Косова, долази до значајног мењања етничког састава данашње покрајине. Шиптари затичу и прихватају претежну српску топонимију, делимично је прилагођавајући законима својега језика. Досељеници делом задржавају донесена презимена, племенски и географски мотивисана међу којима је било и презимена са словенском, одн. српском основом. По угледу на њих праве се и нова презимена од затечене словенске топонимије на Косову и у Метохији. Отуда код данашњих косовско-метохијских Албанаца имамо велики број презимена српског порекла. Њима треба додати и

случајеве у којима се у облику презимена одржава траг некадашње етнојезичке припадности исламизираних и албанизираних Срба, којих није мало. Запажају се и поједина презимена којима је у основи српски назив занимања, само у таквим случајевима остаје отворено питање је ли се професионални назив непосредно претворио у презиме, или преко топонимизације.

Поменута географска мотивисаност албанских презимена пружа изванредне могућности ономастичких истраживања, и може бити значајан индикатор праваца кретања становништва. То би захтевало обимна и систематска истраживања и многе провере, да се отклоне замке и недоумице. На пример, презиме Billaca може упућивати на Блаце у Топлици, али и на Блаце у општини Сува Река, а постоји још Блаце у пределу Тутина, Скопља и Тетова. Презиме Kotori вероватније упућује на Которе код Србице него на Котор. Презиме Maqedonci ослања се на село Мађедонце у о. Медвеђа, а не посредно на Македонију, итд. У овом прилогу можемо дати само поједине илустрације за неке групе презимена у којима се јављају српски језички елементи не упуштајући се у систематска истраживања.

1) Велики број географски мотивисаних презимена ослања се на разна места широм Косова и Метохије, па у њима долази до изражаја преовлађујући српски карактер топонимије. Примери: Barani (Баране), Berveniku (Бервеник), Bistrazhini (Бистражин), Bratotini (Братотин), Budakova (Будаково), Deqani (Дечане), Djakova (Ђаковица), Dvorani (Дворане), Janjevaliju, (Јањево), Koshutani (Кошутане), Korenica (Кореница), Kralani (Краљане)[1], Krushevci (Крушевац), Lubeniqi (Љубенић, старо име Љуболићи), Poqesta (Почешће), Radovci (Радавац), Rastavica (Растовица, старије Храстовица), Smolica (Смолица), Strellci (Стреоц, старије Стрелци), Sushica (Сушица), Trepqa (Трепча) — итд.

2) Знатан број презимена указује на досељенике изван простора Косова и Метохије. Међу њима поменућемо најпре она која указују на периферна или истурена и изолована станишта шиптарског етноса или појединих његових група у пределима Црне Горе, и Македоније нпр: Budima (ако је то у вези са Будимљом у Полимљу), Gostivari, Gusinja, Kajmakqalani, Kumanova, Pllavci, Shkupolli (Скопље), Tetova, Tikveshi, Vardari, и др. Топоними из којих су изведена ова презимена делом су из супстрата, а делом из словенске (српске и македонске) језичке грађе.

3) Значајна група албанских презимена, у којима су доста изражени српски језички елементи, потиче из југоисточне Србије, нарочито Топлице. Она указују на повратне смерове миграција, ка Косову и Малом Косову (околина Подујева), до којих је дошло највише за време српско-турских ратова 1875—78. године. Због понављања истих топонима у разним зонама, остају двоумице код појединих презимана. Као пример већ смо поменули презиме Bllaca, јер постоји Блаце и у Тополици и код Суве Реке, а овоме се може додати презиме Pllana, јер поред Мале Плане код Прокупља постоји и сличан топоним у Алтину (у Албанији), као и Leskovci, јер поред вароши Лесковца постиji и Лесковац у о. Клина. Ипак остају и несумњиви примери

[1] У шиптарском језику слово л се чита као љ, а дублет лл као л.

који потврђују овај повратни смер миграција, нрп. Prokupla, Surdulica, Toplica, Siarina (Сијарина у о. Медвеђа), Pirota, Nishevci (мада постоји и село Нишевац на Косову), Deligradi, Kršhumliu. Поред ових већих места, препознају се и ужи локалитети који постоје на југоистоку Србије, нпр. Kondželi (Кондзељ у о. Прокупље), Prekadini (Прекадин у о. Прокупље), Prekopuca (Прекопуце у о. Медвеђа), Ratkoceri (Раткоцер у о. Медвеђа), Sekiraqa (Секирача у о. Куршумлија), Visoka i Visoqi (Висока у ол. Куршумлија).

4) Основни и научно и историјски доказани правац кретања арбанашког становништва на линији Албанија — јужна Србија оставио је доста трага и у презименима. Отуда се на Косову и у Метохији срећемо и са албанским презименима идентичним са називима појединих места у Албанији. Међу њима их има и од словенске језичке грађе, нпр. Radogoshi (Радогосхта у поречју Великог Дрима, позната још из Дечанске хрисовуље). Нередко се среће и премизе Shkodra (Скадар), што непобитно указује на порекло из овог града или његове околине. Друго по бројности са тих страна среће се породично име Kukesi (Кукс). Међутим, далеко присутнија су презимена са племенским предзнаком, чије се матице и данас налазе у Албанији. Међу њима је најбројније презиме Красниљи, које је и најчешће косовко-метохијско презиме. У њему се може видети словенска основа. И Јастребов (Споменик СКА XLI, стр. 9. и 18) предочио је двојаке могућности за то, доводећи ово презиме у везу са градом Красни из једног записа, али и са местом Крастаниħ које констатује у Алтину, доводећи га у могућу везу са Крастављанима из Дечанске хрисовуље. Следе потом многа друга истоветна имена за шире (племенске) и уже (братственичке, породичне) скупине: Kelmendi, Hoti, Mirdita, Goga, Toska. Ово задње племе живи на подручју јужне Албаније и носилац је особина посебног дијалекта шиптарског језика - тоскијског, а све то значи да на подручју јужне српске покрајине живе становници из свих предела албанске државе.

5) Упадљива је и група презимена у којима се разазнаје српска антропономастичка творба. Најчешће ово сведочи да су њихови носиоци прешли пут од српског православља, преко исламизације, до албанизације. То су, пре свега, презимена на -иљи од -ић, типа Bakiqi, Beboviqi, Deliqi, Goliqi, Gutiqi, Janiqi, Jevriqi, Miniqi, Papiqi, Qoroviqi, Radiqi, Radoviqi, Terziqi, Veseloviqi, Zariqi, а име и других типова несумњиво српске деривације, нпр. Crnovršanini, Bulatovci итд. У неким случајевима основа припада српској антропонимији, али је суфикс албански (вероватно секундарни): Stojkaj, Đokaj.

Овим прегледом само су делимично илустрована сведочанства која садрже албанска презимена и удео српске језичке грађе у њима. Ради потпуније илустрације, додаћемо без коментара (само срочена по абецедном реду) још нека презимена која својом структуром и обликом могу бити од интереса за тематику о којој смо говорили:

Б) Budivuka, Banovci, BaradniQi, Babuna, Bajgora, Bashtovani (од Бајна Гора), Bella, Bellaishe, Bellanica, Bellopoja (od Belo Poqe), Besellica, Belloshi, BerdaniQi, Bellacërna, Bellacrkva, Belegu, Boja, Bogu, BogiQi, Bogujevci, Borja, Borovci, BordaniQi, Banjska, Bobanaj, Brana, Branovci, BraiQi, Brdaniqi, Bregu, Bregalija, Breznica, Bozhda raj, Budeci, BuQevuQi, Budakova, Bugari.

В) VaganiQi, Vërbovci, Vërnica (од Врбница), VidishiQi, Vinarci, Visici, VisoQi, Vitia, Vllasi, Vasolli, Vllsoli, Vllasaliu, Vllasalica, Vojvoda, Vranica Vranovci, Vranja, VrapQani, Vrellaku, Vrbovci, VijaQi, Vullkani, VuniQi, Vuksanaj, Vukpalaj, Vuku, VuQetaj, VuQitrna, VuQitrnalia.

Г) Gerbavci, Gllava, Gllavica, Gllavurda, Glavica, Gllobari, Gllobodeг, Gllobodrei, Gllogovci, Gllogu, Grabanica, Grabovci, Grabuvica, Greba, Gola, GoliQi, Golaj, Gollaku, Goleshi, Gomila, Gora, Gori, Gorica, Goro, Gorani, Goranci, Goronci, GorQaj, Govori, Graca, Gllareva (од Игларево), Gusija.

Д) Dvorani, DevQe, Dembogaj, Dobra, Dobërdoll, Dobërdoli, Doberlluka, DobërQani, Dobruna, Dobrunja, Dobraj, Dobrunaj, Dodolli, Dreni, Drenolli, Drenovci, Drenica, Drini, Dublibara, Dubova, Duga, Dugoli, Dushica.

Ђ) Gjinovci, Djoka, Djuka, Djurevci, Djurishevci.

Ж) Zhita, Zhiti, Zhitia, Zhitija, Zhillivoda, Zhivina, Zhinipotoku, Zhitapotoku, Zhitopotoku.

З) Zabërdja, Zaberdja, Zagradja, Zagora, Zagori, Zadrina, Zasella, Zasela, Zaskoku, Zaplluzha, Zborci

И) Igrištaj (од Игриште), Istogu (од Исток).

Ј) Janova, Janovalli, Janjevali, Janjevaliu, Jezerci (постоји и топоним Језерце), Juniku.

К) Kalludra, Kamenica, KandiQi, Krasella, Karadolani, KaQamaku, KaQikolla, Klisurica, KobilQe, Kovani, KovaQi, Kozhani, Kolica, Kollashinac, Kozniku, Kozgori (Козја Гора?), Komani, Konjusha (варијанте: Konjuhi, Konjuvca, Konuuvca, Konnjufca, Konushevci, Kunushevci). Kopriva, Kosova, Koskoviku, Kostanca, Krajina, Kraja, Krajkova, Krapi, Krivanjeva, KrivQa, Kullundra, Kuleta, Kunoviku, KuQani, Kupa, Kupina, Korenica.

Л) LLabjani, LLapjani, LLipovci, LLoga, LLozhani, LLonQari, LLopari, LLugiQi.

Љ) Lepavica, Lena, Lepaja, LigovQi, Lipa, Lipaj, Lipovica, Lisica, Lila, LubiQeva, Luboja, Luboteni, Lubovci, Luta, Lutolli, LupQi.

М) Mallinoci, Marku, Maci, Martinaj, MaQkavci, Macula, Mitrovica, Moskov, Moskovi, Murina, MuQiQi,

Н) NanovQe, Nevolani, Nikollaj, NikshiQi, Novaj, Novobrda (деривације: Norbrda, Nobrdali, Nobrdaliu, Novobrdalija).

О) Okrashtica, Opoja.

П) Palata, Pantina, Pasuli, Panduri, PeQani, PeQaniku, Pireva, Pllashniku, Pishtani, Perzhila, Podujeva, Podvorica, Ponesheci, Pograđa, Pozhegu, Posteseli, Potera, Poturi, Popaj, Popova, Popovci, Podrima, Podrimja, Podrimaj, PodrimQaku, Potoku, Patoku, PotokQiu, PotokQi, Prebreza, Prizreni, Prishitna, Pupovci.

Р) Radogoshi, Radosta, RakoQi, Raskova, Rastelica, Ratkoceri, Rastoder, Rakovica, Rashica, Radotina, Rahova, Rahoveci (од Ораховац), Ramabaja (деривације: Ramnobaja, Ramnabaja, Ramnobanja), Randobrava, Rogova, RizniQi, Robaj, Ropica (?), Rudi, Rudari, Rudaj, Rudaku, Rudniku, Ruka, Rukaj, Rukovca, Rukovci, Rukolli, Redenica, Ramnobrava.

C) Sava, Sallova, Sedolli, Selaci, Selani, Selca, Selishta, Slivova, Sllovinja, Slamniku, Sllumnica, Sallaku, Stanovci, Suhadolli, Svirca, Striko (?) Stollari, Sushica, Studenica (према селу Студеница у Метохији).

T) Tamniku, Teslica, Tërbunja, Tërpeza, Tmava (?), Topanica, Topilla, Topolani, Topojani, Topoleci, Topolli, ToQrani, ToQani, TrepQa, Trnava, Trvanci, Tropoja, Troshupa, Trshnjaku.

Ч) QapriQi, Qizmolli, Qollaku, Qolliqi, Qollopeku (од Челопек).

Џ) Džinaj

Ш) Shipkovica, Shotka, Shtavica, Shtitarica.

Презимена за овај рад узимао сам из школских дневника, матичних књига, разних спискова и телефонских именика. Засупљена су сва важнија места на Косову и Метохији али и многа села и засеоци, но то не значи да на терену и у разним материјалима нема још шиптарских презимена српског порекла. Презимена код Шиптара на Косову и Метохији (и уопште код свих Шиптара) релативно су новија појава и настала су под доминантним утицајем других језичких система.

Milorad JEVRIĆ

ON MOTIVATION OF KOSOVO-METOHIAN ALBANIAN SURNAMES AND THEIR SERBIAN FORMANTS

S u m m a r y

A great number of Albanian surnames in Kosovo and Metohija are of Serbian origin and roots. They are mostly geographically motivated because Albanians very often take names of places for their surnames and as almost all the goegraphical names are of Serbian from, hence so many surnames of Serbian origin. Apart from that, there is a considerable number of Serbian, that is, Slavic names which first became Islamic and then Albanian by construct. On the basis of language isoglosis in their surnames, a process of settling and leaving Kosovo can be traced along the line: South-West, North-East. Numerous Albanian tribes have their origin in present-day Albania, whilst their members have settled in Serbia e. i. Kosovo and Metohija keeping as their surnames the names of the tribes they belong to: Hoti, Mirdita, Mati, Shkodra, Gega, Toska, Kelmendi, Kuksi...